miroslav egerić

PROTIV KNJIŽEVNOG ZULUMA I ZULUM-ĆARA

Da sam pre nekoliko godina počinjući da pišem književnu kritiku mogao naslutiti da ću imati da se borim i protiv takve napasti, kakva me je spopala u avgustovskom priviđenju Miodraga Jurišević a u *Književnim novinama* od 19. VIII 1967, verujem da bih mnoge hrišćansko filantropske misli o ljudima takvog soja mogao da potisnem i da bih, danas, ove redove pisao bez estetske nelagodnosti, koju čovek nužno ispoljava kad je prinuđen da ima posla sa primercima te vrste.

Naime, pišući o knjizi *Književni istoričari i kritičari III*, koju sam priredio za Srpsku književnost u sto knjiga, za izdanje Matice srpske i SKZ, Jurišević mi zamera (tačnije rečeno, nudi mi svoje egzekutorske usluge) što sam u taj izbor uneo kritike i studije Velibora Gligorića, Mladena Leskovca, Eli Fincija i Vojislava Đurića. Mada, kontradikciji za volju, i sam naglašava da su oni zaslužni kritičari, ono što sebi dopušta meni strogo zabranjuje i zato me, bezobzirnošću moralnog policajca i puritanskog sikofanta, šalje na lomaču! U tu svrhu, po drevnom a banalnom načinu, izvlači iz moje knjige *Portreti i pamfleti* rečenice, isteže im, noge i ruke čupajući im smisao kakav želi, da bi na kraju takve operacije mogao da zaključi ono što je već, apriorno, zaključio: da sam neizlečiv konformist, da sam izneverio svoje jučerašnje nazore, da sam hipokrit i kompromiser, atrofiranog etičkog čula, da nisam izdržao teret svojih pamfletskih poteza protiv konvencija, da sam se priklonio „poletu praktičnog duha", da je moja književna sudbina zapečaćena tim duhom, da sam, zbog svega toga, prokaženi gubavac srpske književnosti, da je moj priređivački rad mrtav, pre vremena otpremljen u književnu ropotarnicu, tamo gde je Jurišević već poslao jedan broj domaćih ljudi koje je osudio na književnu robiju ili na strogu zabranu bavljenja književnošću. I to sve zato što ne mislimo isto o jednoj stvari ili što moj kriviČar i istražni sudija misli da ja treba da mislim na način o kojem je on negde čitao! Čovek se i nehotice seti Pola Kurjea koji sličnim povodom kaže: „On me naziva jakobincem, književnim lopovom, kradljivcem, trovačom, falsifikatorom, okuženim, gubavim, pobesnelim, lažljivcem, klevetnikom, pamfletistom, užasnim čovekom, dubretarom, pajacom, krparom. To je sve, ako se ne varam. Ja znam šta on hoće da kaže: on pod tim podrazumeva da smo različitog mnenja; možda se vara". A sve to što je, u „svetom" zanosu, uputio meni recenzent *Knjiž. novina* praćeno je tonom izvesne nepoštedne, ružne didaktičke surovosti, tonom koji ostavlja impresiju da to piše „čovek koji se ne vara pred istorijom" i da svaka moja moguća greška znači njegovu dobit, da svaki moj „poraz i pad" znači njegovo uznesenje i uspon!

Pažljiv, ali i etički emancipovan čitalac, može u svako vreme da proveri sâm da li je *duh i smisao* moje prve knjige *Portreti i pamfleti* izneveren izborom i pisanjem sudova za moju poslednju, kamenovanu knjigu. Jer u nešto skraćenom i smirenijem obliku, svi globalniji sudovi iz te knjige ovde su — ponovljeni. To može da uoči svaki pažljiv ali nezagrižen čitalac, etički pismen čovek. To ne može, jer neće, Jurišević koji je sebi dao ulogu katihete koji deli moralne opomene, ukore, packe i progone, ponašajući se tako kao književni nosorog u staklarskoj radnji, vršeći „revizije" od kojih može da učari samo novi književni zulum, onaj soj i sloj književnih vukadina, koji u rečnicima imaju zbirnu reč Fukara, večito gladan trivijalnih skandala, nekorisne graje i taštih preganjanja.

Jer *nije istina* to što tvrdi moj nesudeni kritičar, da sam imao bilo kada *idiosinkraziju* prema univerzitetskoj kritici, niti prema delima Gligorića i Leskovca i Fincija, nije istina da sam u prvoj svojoj knjizi „nihilistički brisao" njihove književne zasluge i *nije istina* da sam danas našao reči *divljenja* za ono što sam juče osuđivao. *Istina je*: da sam, juče i danas, sa normalnim rizikom u intelektualnim stvarima te vrste, različkovao pamfletski, borilački Gligorićev period od njegovog univerzitetskog, neostrašćenog, u dobroj meri anahroidnog pisanja, *istina je* da sam, juče i danas, odvajao akademsku suptilnost i nerv u Mladenu Leskovcu od onoga što u njegovom poslu pripada „arhivskim iskopinama", *istina je* da sam, juče i danas, činio razliku između Fincija intelektualca, ostrašćene rezonske moći od onog kritičara u njemu koji nema sluha za lirske finese i igre spiritualnosti i sve to i stoji u mojoj napadnutoj knjizi. *Nije istina* da ogorčeno napadam prosvetarstvo u srpskoj književnoj kritici; *istina je* da, uspešno ili neuspešno, *razmišljam* u svom predgovoru o tome što je uzrokovalo njegovu pojavu u srpskoj kritičkoj misli. *Istina je*, isto tako, da mislim kako u jednoj maloj književnoj sredini, sredini bez velikih kritičkih i antologičarskih tradicija, jedan kritičar u dužnosti antologičara, ne može i ne sme da specifikum jednog književno-istorijskog toka potisne ili zameni „izborom po srodnosti", legalizacijom ličnog afiniteta. Sve je to istina i sve to Jurišević zna, ne može da ne zna, pa ipak čini što čini, hudeći zdravom smislu za odnos među razumnim ljudima, ističući kao lični štit opaku ćud i zadrtost šebiga a kao svoje geslo odsustvo svakog socijabilnog gesla i etičkih obzira. Ne govoreći *ni reči* o samoj knjizi, o tekstovima u nju unesenim, *ni reči o prirodi* takvog posla, *ni reči* o učinjenom izboru, on bira lakši a opasniji put: stavlja mozak na tocilo pregrejane retorike, držeći mi sa predikaonice *Književnih novina* slovo o moralu, o strogosti Istorije, o tome kako on zamišlja njen strašni sud i moju grešnu dušu u kazanu vrelog kreča i katrana, tasinskog i mišinsko-dragoljubovskog gneva i strogosti! Pravdi za volju, prilično premoren takvim pridikama i pretnjama, uz osećanje uzaludnosti da zajedno sa njim, i njima, teram vetar kapom i orem more, mislio sam da je pametnije ostaviti njegovo pamfletsko „puć" prostoj promaji vremena i zaborava. Da pisanje Jurišević a nije simptom i pretnja širenja onoga što je u srpskoj štampi danas mutno, siktavo, pakosno i trivijalno, ne bih gubio vreme raspredajući njegove, i njihove, magloviteračune.

Ali ima čutanja koja se pretvaraju u toleranciju, čutanja čije posledice pogađaju sociotvorne i socijabilne reflekse u ljudima, koja se zato kasnije svete i zato je daleko bolje takvim primercima pisanja na vreme pokazati njihovo pravo mesto i značenje. Evo zašto: u književnom poslu, kao što je poznato, nema strogo povučenih granica do kojih se sme, a preko kojih, kad se pređe u ozledu ljudskog, slede zakonska „stišavanja strasti". I to je možda dobro što je tako: jer kad bi tih granica bilo, zakonom ukrućenih, jednom za uvek uglavljenih, možda bi nestalo i one lepe, gipke i poletne zaoštrenosti misli, koja makar i svirepa, ima svoju lepotu i sjaj, kad je pišu oštroumni duhovi, inspirisane maštе i jarke evokativne moći. Na njima se duše čeliče i osnažuju za surovosti života, oštre misaone napone, uzimaju zalet i zamah u trku prema životnim vrednostima, čineći tananijim i otpornijim duhovna čula za strogosti visokih zahteva, maksimalnih intenziteta, goneći duh u visinske prostore lišene familijarnih obzira, zemnih obzira i praštanja.

Ali iskustvo sveg humanog pisanja pokazuje i to: da misleća bića te vrste, kraj sveg tamnog i bezobzirnog što vuku za sobom kao naslede papkarske biografije, imaju u sebi uvek i izvesnu količinu ljudske delikatnosti, nešto od izvrsne i nesvodljive intuicije koja čoveku od stvarne kulturne osobenosti uvek kaže kad čini nešto ružno, nečastojno, pa time i za samog tog pojedinca devalvirajuće. Ta delikatnost i sprečava ljude da dadu puni zamah nesvesnim impulsima, potencira u našoj tužnoj vrsti svest o svom pojmu, radeći na sve izrazitijoj organizaciji onoga što u čoveku „tuče" „divlju narav i ćud otrovanu" za račun gornjih vrednosti: otvorenosti za tuđu misao i emociju, za račun stvarnog smisla za ljudski raznorodno i raznoliko u ljudskim stvarima i težnjama. Jurišević te delikatnosti nema, ili je iz nekog čudnog računa krilo od sveta. On je sebi uvrežio u glavu da je u književnom poslu dozvoljeno *apsolutno sve*, da u toj sferi nema višeg moralnog sudije te se zato može pustiti nesvesti na volju, onako kako naš seljak ne retko tuče kamenom u glavu svog suseda zbog preorane brazde, nemajući pri tom nikakve svesti, ni želje za svešću, o sebi i o čoveku kome je namenio kamenicu. Daleko sam od toga da mislim kako u mojoj knjizi nema mesta mogućim prigovorima, daleko od svake pomisli o apsolutnosti rasporeda i izbora bilo koga od antologičara sveta, ali u tom slučaju, u svetu, pa i u našem svetu, postoje i ljudska običajna merila, i socijativna senzibilnost za razloge, i podrazumevanja složenosti i nepremostivih teškoća u jednom takvom poslu! Sve to za mog kritičara nije postojalo. On je imao, kao crvenu maramu, pred očima moju knjigu i, misleći da se fizičkom snagom i neosetljivošću ore u tome moru, zapeo i — potonuo!

Ali, više od sveg tog nekorisnog preganjanja mislim da je važnija jedna činjenica koja se sve osetnije pretvara u *pojavu*. Zahvaljujući odsustvu bilo kakvog visinskog merila i *stila* u društvenim odnosima, nečujno ali uporno, prodire u naš javni život tupost i zlovolja, lice i izraz krljave senzibilnosti, ono ružno zadovoljstvo koje imaju ljudi u činjenju zla radi zla ili iz puke zabave i želje da dižu graju oko svog imena, da budu, makar i negativno, vidljiva količina u književnom životu. Nešto zaplotnjačko, suro i zlobno, u javnom gestu i činu, trivijalna naslada od gacanja u blatu, koja isključuje bilo kakvu osetljivost socijabilnog nerva, tupa spremnost da se sve unizi i uprlja za račun uspeha, robovanje varljivim igrama neformalnih udruživanja i klupoderske tehnike u osveti — sve to kao da je potpuno zamračilo domaću književnu pozornicu. Na njoj iza poderanih javnih načela i prezrenih „starinskih" zakonika savesti, vri tečna masa interesa i krupnih podvala, pletu svoje mreže rukavice moćnih a neplodnih režisera, planiraju se i vrše moralne i intelektualne anateme, a ono što je odista iole krepko, uspravno i stameno u kulturnoj volji i viziji, sve osetnije odlazi u voljno ćutanje. U zabludi da će otuda bolje videti „šta oni neosvetljeni rade"...

Na sceni javnog života vitlaju onda anonimni komentatori, veterani numornin zapleta i raspleta u polemikama, sve ono i svi oni što daju dovoljno materijala domaćem birokrati da „ponovo uzme uzgin u svoje ruke", da jednom „zavede red" i među tim „maglovitim intelektualcima", učeći ih gvozdenim lenjirom jednosmernosti pameti, pristojnosti, a bogme i poslušnosti! A osećanje da se civta dokopao pera, da to pero cijuče, pišti, uvija se i cvili pred njegovim krupnim apetitima, taj zagušni ritam štampanja zamagljenim čivtinskih „prozora u svet" ili pogleda na svet, postaje sve više, za osetljive prirode i nekorumpirane duše, ne samo književni nego i društveni problem našeg trenutka. To što danas ničU tako nagio razni ružni čehovski subjekti a tužni čehovski objekti u našem javnom životu, što dimljivo kruže i sikću, palacaju i puzu fragmenti iz misaonih suterena, samo je još jedan u nizu podataka da naše društveno i ljudsko stanje podseže procesu moralne i intelektualne indolencije i truljenja. Samo u jednom takvom stanju moguće je da nepismen čovek uzme togu i pozituru pismenog, da nekulturan ili polukulturan drži lekcije kulturnom i da najblaže rečeno, ljudi bez lične duhovne karte, bez dela i tvoračke osobenosti, lišeni osećanja za smešno u postupcima, dele pogromaške etikete i epitete Oskaru Daviču, Marku Ristiću, Dobrici Cosiću, Sretenu Mariću — svima onima i svemu onom što izmiče u razmeri, beži u složenosti njihovom škiljavom pogledu na svet. Samo takvim stanjem moguće je objasniti u tim novinama one duge, humorno ozbiljne, uvek polupismene uvodnike, u kojima se, nekad s pravom nekad bez prava, docira celom svetu o hipokriziji, o nepravdama i odsustvu humanosti, bez trunke sluha i samosvesti prema dvojnosti sopstvenog položaja u odnosu na pismenost! Samo jednim takvim stanjem može se prekriti činjenica da sav taj eskadrončić književnonovinskih kadeta i dragona zaboravlja osnovnu maksimu socijalne etike: *da je nehumano zauzimati tuđa mesta*, da stvarnoj, bukvalnoj nedarovitosti književnonovinskih operativaca, članakopisaca i pamfletorisaca, a iza njih i pozadinskih lisaca, nikakav makoliko savršeni socijalizam ne može pomoći. Iz prostog razloga što društveni sistemi ne garantuju pojavu talenata iz *svake grade* i što, po lucidnoj reči Ilje Erenburga, glupost ne prestaje sa prestankom kapitalizma...

Eto, lišen bar toliko srećnih okolnosti da imam za povod bolji izazov od članka M. Jurišević a, izlažem se riziku da neko „dosetljiviji" shvati ove redove kao poziv na krstašku vojnu protiv *Književnih novina*. Ne, *Književne novine* ne treba veštački gasiti; one idu tome prirodnim putem. Samo što više Jurišević a, još više šašatrućoidnosti u stilu „domaći pisci o domaćim piscima", još više kafanske dijalektike, dahira, zurli i bubnjeva, više napada na razum i osetljivost, još snažnijih osveženja duhom barbarogenija i neozenitizma, još uživanja u larpurlartizmu štampanja, pa će i njih snaći sudbina tolikih, davno zaboravljenih, precvetalih cvetova srpske žute štampe!

Moje davno obećanje (još jedna nedoslednost!) da se neću više usavršavati na njima u pisanju pamfleta, proisteklo iz osećaja da mi je dojadilo da se vraćam na njih kao na isluženo sklonište, to i druga obećanja koja, o njima i njima, dadoh — nisam, eto, ispunio. Njihovom krivicom. Jurišević je tu svakako nedužna žrtva; oprljio je prste iako je možda slučajno navratio na bal *Književnih novina*, slučajno a nevešto potegao sabljom, u položaju čoveka kome je bog dodelio možda pitomu narav ali su drugi hteli da izvrše popravke na delu Velikog stvaraoca! No svoji su pa će se nagoditi: njemu honorar, njima prestiž! A kad ovom našem strpljivom, pasivnom i dobrom svetu, koji se, istini za volju a strpljenju za nevolju, nasitio raznih zakulisnih nagodaba i pogodaba, gluvih smaknuća i promaknuća ljudi, dojadi jednom da bude strpljiv i pasivan, otperjaće sa prvim dahom toga nestrpljenja, sa prvom *plimom svesti*, i komforne novine i (ne)književne lovine, i lovci, i književna zulum-ćarenja, i zulumćari, i njihove zajedničke kovine i pustolovine. Jutro tog buđenja ja vidim i na njemu već grejem prste! Dotle moraću da podnesem još nekog Juriševića! Takva je, valjda, sudbina.